

Rozdział 4.

DEMOGRAFICZNA STRUKTURA GOSPODARSTW DOMOWYCH W ŁODZI

Wanda Nowak-Sapota

Celem opracowania jest prezentacja i analiza danych statystycznych, które umożliwią dokonanie oceny struktur gospodarstw domowych z punktu widzenia cech demograficznych osób kierujących nimi. Przedstawiony jest również wątek sytuacji ekonomicznej gospodarstw poprzez analizę głównych źródeł utrzymania, w powiązaniu ze strukturą według liczby osób w gospodarstwie domowym. Analiza dotyczy liczby i struktury ogółu gospodarstw domowych Łodzi oraz ich przestrzennego zróżnicowania według gmin (dzielnic). Podstawą analiz są dane pochodzące z Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. terytorium miasta Łodzi zamieszkiwało 351 952 gospodarstw domowych, skupiających w swym składzie 775665 osób, co stanowi 98,3% ogółu mieszkańców miasta. Rozmieszczenie liczby gospodarstw domowych według gmin nie jest równomierne. Najbardziej zaludniona jest gmina Łódź-Bałuty, na terenie której zamieszkuje około 29% ogółu ludności gospodarstw domowych w Łodzi. Mieszkańcy Bałut tworzą ponad 104 tys. gospodarstw domowych co oznacza, że niemal co trzecie gospodarstwo domowe zamieszkuje na terenie tej właśnie gminy. Na przeciwnym biegunie znajduje się dzielnica Śródmieście, którą zamieszkuje około 37,5 tys. gospodarstw domowych (10,7% ogółu) koncentrujących w swym składzie 10,3% ogólnej liczby ludności miasta. Znaczny dystans dzielący, pod względem zaludnienia, śródmieście od pozostałych dzielnic Łodzi oznacza wyludnianie się centrum na rzecz obrzeży, stanowiących „sypialnie” miasta (tablica 4.1.).

Gospodarstwa domowe i ludność w gospodarstwach według gmin

Gmina	Gospodarstwa domowe			Ludność w gospodarstwach		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
	w liczbach					
Ogółem	351 952	166 448	185 504	775 665	396 275	379 390
Bałuty	104 189	49 440	54 749	224 349	116 403	107 946
Górna	82 597	38 806	43 791	182 095	92 058	90 037
Polesie	68 099	32 368	35 731	149 577	76 840	72 737
Śródmieście	37 506	16 942	20 564	80 328	38 188	42 140
Widzew	59 561	28 892	30 669	139 316	72 786	66 530
	w procentach ogółu					
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bałuty	29,6	29,7	29,5	28,9	29,4	28,5
Górna	23,5	23,3	23,6	23,5	23,2	23,7
Polesie	19,3	19,4	19,3	19,3	19,4	19,2
Śródmieście	10,7	10,2	11,1	10,3	9,6	11,1
Widzew	16,9	17,4	16,5	18,0	18,4	17,5

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

W liczbie 351952 gospodarstw domowych, zarejestrowanych na obszarze Łodzi, dominują gospodarstwa jednoosobowe stanowiące 35,4 % ogółu. Drugą pozycję zajmują dwuosobowe gospodarstwa, a jedynie co piąte gospodarstwo ma w swym składzie 3 osoby. Relatywnie niewielka część ludności tworzy zespoły liczące po 4 i więcej osób (15,4 %), w tym 3,3 % przypada na gospodarstwa 5 i więcej osobowe. Prawdopodobnie taka zauważalna jest również we wszystkich gminach, natomiast widoczne są dość istotne różnice w poziomie udziałów gospodarstw według wielkości w stosunku do ogólnych dla miasta, jak i pomiędzy dzielnicami. Najbardziej zbliżonymi strukturami, w porównaniu do ogólnej dla Łodzi, charakteryzują się dzielnice Górna i Polesie (wskaźnik podobieństwa struktur wynosi odpowiednio: 0,996 i 0,992), natomiast najbardziej odległe są proporcje liczebnej wielkości gospodarstw domowych w dzielnicach Śródmieście i Widzew (poziom wskaźników odpowiednio: 0,944 i 0,946). Śródmieście zamieszkuje 37,5 tys. gospodarstw domowych, wśród których ponad 40 % przypada na gospodarstwa jednoosobowe, co oznacza pierwszą pozycję w hierarchii wszystkich dzielnic miasta; pozycję ostatnią zajmuje Widzew z odsetkiem gospodarstw jednoosobowych na poziomie niemal 31 %. Warto zwrócić uwagę na znaczące różnice w udziałach gospodarstw trzyosobowych w ogólnej liczbie gospodarstw każdej z gmin; najwyższy odsetek widoczny jest w gminie Łódź- Widzew (23,5 %), najniższy w dzielnicy śródmiejskiej (18,4 %), przy średniej dla Łodzi 20,7 %. Prezentowana struktura gospodarstw domowych została ukształtowana w procesie zmian ich składu

osobowego uwarunkowanego przekształceniami w strukturze demograficznej i społecznej jej członków. Spośród czynników demograficznych, główną rolę w tym procesie odgrywa wiek i płeć osób, które pełnią czynną rolę w tworzeniu gospodarstw domowych.

Tablica 4.2.

Gospodarstwa domowe według liczby osób w gospodarstwie i gmin

Gmina	Ogółem w liczbach	Gospodarstwa domowe o liczbie osób				
		1	2	3	4	5 i więcej
		w procentach ogółu danej gminy				
Ogółem	351 952	35,4	28,5	20,7	12,1	3,3
Bałuty	104 189	36,6	29,5	19,8	11,1	3,0
Górna	82 597	35,2	28,9	20,5	12,1	3,3
Polesie	68 099	35,2	28,7	21,3	11,8	3,0
Sródmieście	37 506	40,3	26,0	18,4	11,3	4,0
Widzew	59 561	30,8	27,7	23,5	14,2	3,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Tablica 4.3.

Gospodarstwa domowe według wieku i płci głowy gospodarstwa w Łodzi

Wiek, płeć głowy gospodarstwa	Ogółem	w tym o liczbie osób				
		1	2	3	4	5 i więcej
		w procentach ogółu danej kategorii wieku				
Ogółem	351 952	35,4	28,5	20,8	12,0	3,3
do 29	100,0	52,0	22,2	18,4	5,9	1,5
30 -59	100,0	26,0	23,4	27,4	18,6	4,6
60 lat i więcej	100,0	45,9	39,3	10,2	3,0	1,6
Mężczyźni	166 448	29,8	27,2	23,5	15,6	3,9
do 29	100,0	53,6	18,1	20,3	6,6	1,4
30 -59	100,0	28,2	16,1	27,8	22,6	5,3
60 lat i więcej	100,0	23,0	55,9	15,3	3,8	2,0
Kobiety	185 504	40,5	29,8	18,2	8,8	2,7
do 29	100,0	50,4	26,5	16,4	5,2	1,5
30 -59	100,0	23,8	31,2	26,9	14,2	3,9
60 lat i więcej	100,0	60,5	28,7	6,9	2,5	1,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Najczęściej głową gospodarstwa domowego jest osoba dorosła, w Gospodarstwach wieloosobowych w dominującym stopniu jest to mężczyzna. W Łodzi, w ogólnej liczbie niemal 352 tys. gospodarstw domowych, ponad 47% stanowią gospodarstwa kierowane przez mężczyzn. Dominacja mężczyzn wśród głów gospodarstw domowych widoczna jest już w trzyosobowych zespołach (około 54%) i wzrasta wraz ze zwiększaniem się liczby osób w gospodarstwie kierowanym przez kobietę (ponad 60% w zespołach 4 i więcej osobowych). Osoby w wieku poniżej 15 roku życia kreują gospodarstwa domowe w wyjątkowych sytuacjach, niezależnie od płci. Strukturę gospodarstw domowych według wieku i płci głowy gospodarstwa przedstawia tablica 4.3.

W strukturze ogółu gospodarstw domowych dominują gospodarstwa pojedynczych osób. Prawidłowość ta charakterystyczna jest dla obu płci ale, o ile wśród ogółu gospodarstw kreowanych przez mężczyzn udział jednoosobowych kształtuje się na poziomie niemal 30%, to w populacji głów gospodarstw domowych kobiet - jednoosobowe stanowią ponad 40%. Panowie, częściej niż panie, pełnią rolę głowy gospodarstwa wieloosobowego, odsetki głów gospodarstw trzy- i czteroosobowych w zbiorowości mężczyzn są od 5 do 7 punktów wyższe niż w populacji kobiet. Proporcje głów gospodarstw domowych są zróżnicowane w poszczególnych grupach wieku obu płci. Młodzi mężczyźni (do 30 roku życia), pełniący rolę głowy gospodarstwa domowego w niemal 54% tworzą gospodarstwa jednoosobowe, a w populacji gospodarstw młodych kobiet - co drugim kieruje pojedyncza osoba. Głową gospodarstwa mającego w swym składzie dwie osoby młodego pokolenia częściej jest kobieta, natomiast rolę głowy zespołu 3 i więcej osobowego, niezależnie od wieku, częściej pełni mężczyzna. Istotne różnice zauważalne są w częstości tworzenia gospodarstw domowych w zbiorowości osób starszego pokolenia, a dotyczą one przede wszystkim odsetka małych liczebnie gospodarstw kierowanych przez mężczyzn i kobiety w wieku 60 i więcej lat. Kobiety w starszym wieku tworzą łącznie ponad 70,6 tys. gospodarstw domowych, wśród których 60,5% stanowią gospodarstwa jednoosobowe, niemal 29% - dwuosobowe a jedynie około 11% stanowią większe liczebnie zespoły osób. W populacji głów gospodarstw domowych płci męskiej, mających ponad 60 lat jedynie 23% kreuje jednoosobowe gospodarstwo. Niewątpliwie, jedną z przyczyn tak dużej różnicy udziałów według płci jest fakt częstszego zawierania powtórnych związków małżeńskich przez starszych panów. Potwierdzeniem tego jest relatywnie wysoki, wśród głów gospodarstw domowych kierowanych przez mężczyzn w wieku 60 lat i więcej, udział gospodarstw dwuosobowych (niemal 56%). Najmniej gospodarstw jednoosobowych, niezależnie od płci głowy gospodarstwa, notuje się w grupie gospodarstw kreowanych przez osoby w średnim wieku (30-59 lat).

Gospodarstwa domowe, niezależnie od liczebnej ich wielkości, tworzą osoby z różnych grup wieku, płci czy stanu cywilnego. Skład pokoleniowy gospodarstw uwarunkowany jest na ogół sytuacją mieszkaniową, ekonomiczną, jak również zdrowotną osób będących członkami lub głową gospodarstwa (tablica 4.4.).

Tablica 4.4.

Gospodarstwa domowe według grup pokoleniowych i dzielnic Łodzi

Grupa pokoleniowa	Gospodarstwa domowe					
	Łódź	Bałuty	Górna	Polesie	Śródmieście	Widzew
	w liczbach					
Ogółem	351 952	104 189	82 597	68 099	37 506	59 561
	w procentach ogółu					
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
wyłącznie						
młodzi	9,4	9,0	9,3	9,7	10,4	9,2
w średnim wieku	21,1	20,3	20,1	22,8	22,2	21,3
starsi	22,8	25,8	24,1	21,0	22,5	17,9
wspólnie						
młodzi i w średnim wieku	33,0	30,3	32,0	33,7	32,3	38,8
młodzi z osobami starszymi	2,7	2,7	3,0	2,3	2,8	2,4
w średnim wieku i osoby starsze	7,0	7,7	7,4	6,5	6,2	6,3
młodzi i w średnim wieku						
z osobami starszymi	4,0	4,1	4,1	4,0	3,5	4,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

W Łodzi w łącznej liczbie niemal 352 tys. gospodarstw domowych, 9,4% ma w swym składzie wyłącznie osoby młodego pokolenia, co piąte gospodarstwo tworzą osoby w średnim wieku, a niemal 23% osoby starszego pokolenia. Jednopakoleniowe gospodarstwa są domeną osób w wieku 60 lat i więcej, a w następnej kolejności osób średniego pokolenia. Udział tych ostatnich, w ogólnej liczbie gospodarstw domowych w poszczególnych gminach, nie wykazuje większego zróżnicowania, w przeciwieństwie do odsetka jednopakoleniowych gospodarstw osób starszych. Na obszarze Bałut co czwarte gospodarstwo ma w swym składzie wyłącznie ludność w wieku powyżej 60 roku życia, natomiast w dzielnicy Łódź – Widzew wskaźnik ten kształtuje się na poziomie około 18%. Gospodarstwa jednopakoleniowe stanowią ponad połowę ogółu gospodarstw zarejestrowanych na terenie miasta, natomiast 46,7% przypada na wspólnie zamieszkujące zespoły, mające w swym składzie osoby różnych pokoleń. Dominują, w tej ostatniej kategorii, gospodarstwa dwupokoleniowe. Co trzecie gospodarstwo domowe tworzą rodzice w średnim wieku zamieszkujący wspólnie z dziećmi do 30 roku życia (33% ogółu gospodarstw), w około 7% osoby w średnim wieku tworzą wspólne gospodarstwo z osobami starszymi, a około 2,7% gospodarstw łączy wspólnota utrzymywania się oraz zamieszkiwania osób młodego i starszego pokolenia. Gospodarstw łączących osoby trzech pokoleń jest w Łodzi 14122 i stanowią one 4% ogółu, a odsetek ten niższy jest jedynie w dzielnicy śródmiejskiej (3,5%).

Gospodarstwa wieloosobowe powstają na ogół na bazie rodziny a tworzą je osoby spokrewnione, połączone najczęściej więzami pokrewieństwa lub

powinowactwa. Rodzinę, w klasycznym pojęciu, tworzą rodzice i dzieci utrzymujący się wspólnie i mieszkający razem. Nierodzinne zespoły tworzą obce sobie osoby pod warunkiem, że zamieszkują w tym samym mieszkaniu i dysponują wspólnym budżetem. W strukturze gospodarstw domowych w Łodzi dominującą kategorią są zespoły osób tworzące rodzinne gospodarstwa (tablica 4.5.).

Tablica 4.5.

Gospodarstwa domowe według składu rodzinnego w dzielnicach Łodzi

Rodzaj gospodarstwa	Ogółem	Bałuty	Górna	Polesie	Śródmieście	Widzew
	w procentach ogółu danej kategorii					
Rodzinne	62,1	60,9	62,0	62,6	56,4	67,0
w tym						
jednorodzinne	97,2	97,4	97,2	97,2	97,3	96,8
Nierodzinne	37,9	39,1	38,0	37,4	43,2	33,0
w tym						
1-osobowe	93,3	93,7	92,7	94,1	92,5	93,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Potwierdzają to dane wskazujące, że zespoły rodzinne stanowią ponad 62% ogółu łódzkich gospodarstw domowych, a wśród nich ponad 97% ma w swym składzie jedną biologiczną rodzinę. W poszczególnych dzielnicach Łodzi odsetek rodzinnych gospodarstw domowych waha się w przedziale od 56,4% w gminie Śródmieście do 67% w gminie Łódź – Widzew, w pozostałych trzech gminach poziom wskaźnika jest zbliżony do średniego dla Łodzi. Widzew jest dzielnicą, na obszarze której jest największy odsetek (około 39% ogółu gospodarstw) gospodarstw dwupokoleniowych, łączących osoby młode i w średnim wieku. W pozostałych gminach odsetek tego typu gospodarstw oscyluje wokół 33%. Jednocześnie na obszarze Widzewa odnotowano najniższy odsetek gospodarstw osób młodych i średniego pokolenia zamieszkujących wspólnie z osobami starszymi (tablica 4.4.). Oznacza to, że jest to gmina charakteryzująca się relatywnie najmłodszą strukturą gospodarstw domowych. W strukturze rodzinnych gospodarstw domowych zdecydowanie dominują jednorodzinne zespoły a ich procentowy udział, w ogólnej liczbie zespołów rodzinnych we wszystkich dzielnicach miasta, wykazuje dużą jednorodność.

Kategorię nierodzinnych gospodarstw domowych tworzą pojedyncze osoby samodzielnie utrzymujące się i często mieszkające oddzielnie oraz zespoły osób nie związanych pokrewieństwem czy powinowactwem, tworzące zbiorowość wieloosobowych gospodarstw. Te ostatnie zajmują niewielką pozycję w strukturze ogółu gospodarstw nierodzinnych, udział ich kształtuje się na poziomie około 7% i jest bardzo zbliżony we wszystkich dzielnicach Łodzi. Dominującą rolę w zbiorowości gospodarstw nierodzinnych odgrywiają gospodarstwa jednoosobowe,

które stanowią około 93% badanej populacji z niewielkimi różnicami odsetka w poszczególnych gminach. Gospodarstwa jednoosobowe tworzą, z własnej woli lub konieczności, zarówno mężczyźni jak i kobiety w różnych kategoriach wieku i stanu cywilnego. Na decyzje o tworzeniu jednoosobowego gospodarstwa mają wpływ czynniki natury obiektywnej jak i subiektywnej. Obiektywne przesłanki związane są ze strukturą demograficzną, zmianami statusu rodzinnego (wymuszające określone zachowania), sytuacją ekonomiczną, mieszkaniową, itp. Subiektywne czynniki, to dążenie jednostek do tworzenia odrębnego gospodarstwa lub pozostawania we wspólnocie z innym gospodarstwem. Podejmowanie takich decyzji dotyczy zarówno osób młodych jak i średniego oraz starszego pokolenia, a zależne jest na ogół od zmieniających się sytuacji życiowych [Nowak – Sapota, 2002]. Strukturę gospodarstw jednoosobowych według grup pokoleniowych prezentuje tablica 4.6.

W Łodzi w roku 2002 funkcjonowało 124,6 tys. gospodarstw jednoosobowych, czyli 35,4% wszystkich gospodarstw zarejestrowanych na terenie miasta. Wyższy od średniego poziom odsetka odnotowano w gminie Śródmieście (40,3%) i Łódź – Bałuty (36,6%), a najniższy w dzielnicy Łódź – Widzew (30,8%). Widoczne jest duże zróżnicowanie częstości tworzenia gospodarstw domowych w grupach pokoleniowych. Ponad połowa młodych mężczyzn, będących głowami gospodarstw domowych, pozostaje w gospodarstwach jednoosobowych. Najwyższe odsetki tych ostatnich odnotowano w gminie Bałuty (58,4%), na przeciwnym biegunie znalazł się Widzew z odsetkiem 49,5%.

Tablica 4.6.

Gospodarstwa domowe jednoosobowe według grup pokoleniowych i płci głowy gospodarstwa

Grupa pokoleniowa	Gospodarstwa domowe					
	Łódź	Bałuty	Górna	Polesie	Śródmieście	Widzew
	w liczbach					
Ogółem	124 601	38 130	29 075	23 955	15 119	18 322
	w procentach ogółu danej kategorii					
młodzi	52,0	58,4	50,4	53,2	53,5	49,5
w średnim wieku	26,0	26,9	26,0	25,8	31,2	22,0
starsi	45,9	45,9	44,6	46,6	51,1	43,5
Mężczyźni	166 448	49 440	38 806	32 368	16 942	28 892
młodzi	53,6	53,7	52,2	55,1	56,6	51,6
w średnim wieku	28,2	28,3	29,0	27,1	37,2	23,1
starsi	23,0	21,9	22,1	23,2	30,7	21,9
Kobiety	185 504	54 749	43 791	35 731	20 564	30 669
młode	50,4	53,0	48,5	51,3	50,4	47,4
w średnim wieku	23,8	25,5	22,7	24,5	25,0	20,8
starsze	60,5	62,0	58,6	61,7	61,9	57,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

W zbiorowości kobiet analogiczne udziały są niewiele niższe, ale ich poziom osiąga również najwyższą wartość na terenie Bałut (53%) i najniższą na obszarze Widzewa (47,4%). Relatywnie najniższe wskaźniki widoczne są w grupie osób średniego pokolenia, wyższe w populacji mężczyzn. Można przypuszczać, że jedną z przyczyn zróżnicowania udziałów według płci głowy gospodarstwa są odmienne zachowania matrymonialne mężczyzn i kobiet przejawiające się, między innymi, w spadku liczby małżeństw zawieranych przez panów do 30 roku życia, czy wzrastającej liczbie rozwodów. Częstość tworzenia gospodarstw jednoosobowych jest domeną starszych kobiet. W ogólnej liczbie ponad 70,6 tys. gospodarstw kierowanych przez starsze kobiety 42,7 tys. (ponad 60%) stanowią gospodarstwa jednoosobowe. W gminach Bałuty, Polesie i Śródmieście odsetek sięga około 62%, natomiast w pozostałych (Górna i Widzew) kształtuje się na poziomie około 58%. W wielu przypadkach jest to zbiorowość samotnych kobiet mieszkających samodzielnie z dala od rodziny, co niewątpliwie jest najbardziej dokuczliwą cechą starości. Populacja gospodarstw domowych kierowanych przez starszych mężczyzn liczy 45,2 tys. z czego ponad 10 tys. (23%) stanowią gospodarstwa pojedynczych osób. Wyjątkowo wysoki poziom odsetka notowany jest w gminie Śródmieście (30,7%), natomiast w pozostałych udział gospodarstw jednoosobowych jest bliski średniemu wskaźnikowi dla Łodzi. Różnica poziomu wskaźników, tak istotna dla zbiorowości panów i pań, jest niewątpliwie w znacznym stopniu konsekwencją dłuższego życia kobiet, ale również częstszego zawierania powtórnych związków małżeńskich przez panów w wieku powyżej 60 lat. Potwierdzeniem tego wniosku są dane charakteryzujące strukturę gospodarstw domowych mężczyzn i kobiet w wieku 60 lat i więcej według wielkości kierowanego przez te osoby gospodarstwa (tablica 4.7.).

Osoby w starszym wieku zdecydowanie dominują jako głowy małych liczebnie gospodarstw domowych. W Łodzi mężczyźni w wieku 60 – 69 lat kierują najczęściej gospodarstwem dwuosobowym (54,1%), a co piąty mężczyzna pozostaje w gospodarstwie jednoosobowym. Odwrotną sytuację obserwujemy w populacji kobiet w tej samej kategorii wieku. Gospodarstwa jednoosobowe tworzy niemal 54%, pań natomiast w ponad 33% panie kierują zespołem dwuosobowym.

Wraz z przechodzeniem do starszych grup wieku, wzrasta udział gospodarstw jednoosobowych: w populacji mężczyzn w wieku powyżej 70 lat do około 25% (ponad 4 punkty), w zbiorowości pań jest to wzrost do poziomu niemal 65% (o 11 punktów). Przeciwny kierunek zmian jest widoczny w strukturze głów dwuosobowych gospodarstw według płci. Wzrasta odsetek gospodarstw kierowanych przez mężczyzn w wieku ponad 70 lat, maleje natomiast udział głów gospodarstw dwuosobowych w zbiorowości kobiet tej samej kategorii wieku. Osoby w starszym wieku w niewielkim odsetku są głowami większych liczebnie gospodarstw, szczególnie wśród kobiet. Poziom wskaźników maleje wraz z upływem wieku niezależnie od płci głowy gospodarstwa. Tendencje zmian w strukturze głów gospodarstw domowych kierowanych przez mężczyzn i kobiety, w poszczególnych przedziałach wieku osób starszego pokolenia, mają taki sam kierunek jak dla ogółu gospodarstw opisanych kategorii. Potwierdzają się również

różnice w poziomie wskaźników dla poszczególnych gmin. W populacji mężczyzn najwyższe poziomy odsetka gospodarstw jednoosobowych pozostają w Śródmieściu i na Polesiu, w zbiorowości pań do Śródmieścia dołącza dzielnica Bałuty. Gmina Widzew i w tym przypadku charakteryzuje się najniższymi odsetkami w badanych kategoriach gospodarstw.

Tablica 4.7.

Gospodarstwa domowe osób starszych według wieku i płci głowy gospodarstwa oraz liczby osób w gospodarstwie

Wiek głowy gospodarstwa	Liczba osób w gospodarstwie według płci głowy gospodarstwa							
	Mężczyźni				Kobiety			
	1	2	3	4 i więcej	1	2	3	4 i więcej
	w procentach ogółu danej grupy wieku							
Łódź								
60-69	20,8	54,1	18,2	6,9	53,8	33,2	8,5	4,5
70 lat i więcej	25,1	57,6	12,6	4,7	64,8	25,9	5,9	3,4
Bałuty								
60-69	19,1	56,4	17,9	6,6	55,5	32,2	8,3	4,0
70 lat i więcej	24,5	59,3	12,0	4,2	66,4	25,1	5,7	3,8
Górna								
60-69	20,4	56,1	16,9	6,6	53,5	33,7	8,1	4,7
70 lat i więcej	23,7	58,2	13,0	5,1	61,8	27,2	6,7	4,3
Polesie								
60-69	20,6	52,7	19,5	7,2	54,1	32,9	8,5	4,5
70 lat i więcej	26,0	56,9	12,3	4,8	66,8	24,8	5,3	3,1
Śródmieście								
60-69	33,5	44,4	16,1	6,0	54,4	32,0	7,9	5,7
70 lat i więcej	28,8	54,3	12,3	4,6	65,3	26,0	5,4	3,3
Widzew								
60-69	19,0	52,2	19,9	8,9	49,7	35,7	9,7	4,9
70 lat i więcej	25,2	55,5	13,7	5,6	63,4	26,8	6,0	3,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Decyzja o tworzeniu gospodarstwa domowego uwarunkowana jest, poza czynnikami demograficznymi, sytuacją ekonomiczną i mieszkaniową społeczeństwa. Poziom dochodów oraz sposób zamieszkiwania często decydują o wielkości gospodarstwa i możliwości jego rozwoju. Przybliżony obraz kondycji finansowej gospodarstwa daje analiza ich struktury według źródeł utrzymania, z których czerpie ono główne dochody (tablica 4.8.).

Głównym źródłem utrzymania gospodarstwa domowego powinna być praca, ale analizując udział gospodarstw czerpiących dochody z tego źródła widać, że jego udział kształtuje się na poziomie 46,4% ogółu gospodarstw. Średni poziom tego

wskaźnika jest i waha się w granicach od 43,7% w Śródmieściu do 52% w gminie Widzew. Poniżej poziomu średniego, obok gminy Śródmieście, znalazły się Bałuty i Górna, a relatywnie wysokim wskaźnikiem charakteryzuje się gmina Polesie (48%).

Tablica 4.8.

Gospodarstwa domowe według głównego źródła utrzymania oraz liczby osób w gospodarstwie

Źródło utrzymania	Gospodarstwa domowe według liczby osób					
	Ogółem	1	2	3	4	5 i więcej
	w procentach ogółu					
Łódź	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
praca	46,4	28,7	36,9	67,2	79,0	67,1
niezarobkowe źródło	45,3	54,8	58,4	29,2	18,4	30,0
w tym emerytury i renty	85,1	88,5	88,5	76,2	68,1	69,5
na utrzymaniu	6,9	2,4	16,3	1,5	0,7	0,6
Bałuty	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
praca	44,3	27,7	34,6	66,1	79,1	66,9
niezarobkowe źródło	47,2	55,9	60,6	30,1	18,0	29,5
w tym emerytury i renty	88,2	90,3	90,6	80,6	74,3	72,9
na utrzymaniu	7,0	16,1	2,4	1,5	0,7	0,8
Górna	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
praca	44,8	26,6	34,5	66,6	79,2	68,7
niezarobkowe źródło	47,0	56,8	61,0	29,7	18,6	29,3
w tym emerytury i renty	85,6	87,5	89,3	77,0	69,0	72,5
na utrzymaniu	7,0	16,4	2,5	1,8	0,8	0,7
Polesie	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
praca	48,0	30,7	39,9	68,0	79,1	65,1
niezarobkowe źródło	44,2	55,8	55,8	28,8	18,5	32,1
w tym emerytury i renty	83,8	87,1	87,1	74,6	66,4	68,1
na utrzymaniu	6,4	2,3	2,3	1,3	0,6	0,2
Śródmieście	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
praca	43,7	27,9	36,0	65,5	75,2	62,4
niezarobkowe źródło	45,0	52,5	57,1	28,9	21,1	32,7
w tym emerytury i renty	81,5	84,7	85,8	70,7	61,7	59,3
na utrzymaniu	9,1	19,2	3,1	2,1	1,0	0,8
Widzew	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
praca	52,0	32,2	41,6	69,7	80,6	70,4
niezarobkowe źródło	41,1	52,3	54,4	27,6	17,1	27,6
w tym emerytury i renty	82,0	85,2	86,3	72,8	63,6	70,1
na utrzymaniu	5,7	15,2	2,1	1,3	0,6	0,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Podstawowym źródłem stałych dochodów jest praca zarobkowa, która na ogół jest głównym elementem gwarantującym egzystencję gospodarstwa domowego. Dotyczy to jednak, w dominującym stopniu, osób w wieku aktywności zawodowej. Osiągnięcie przez kobiety wieku 60 lat i mężczyzn 65 lat oznacza na ogół konieczność odejścia z aktywnego życia zawodowego, a w konsekwencji prowadzi do pogorszenia sytuacji ekonomicznej gospodarstwa. Głównym źródłem zabezpieczenia stałych dochodów jest emerytura lub renta, ale świadczenia te dotyczą tylko tej części społeczeństwa, która nabyła wcześniej prawa do korzystania z tego rodzaju świadczeń [Worach – Kardas, 2004]. Aktywizacja zawodowa osób w wieku emerytalnym jest uwarunkowana przede wszystkim kondycją psychiczną, zdrowotną, ale również sytuacją na rynku pracy, które w wielu przypadkach nie zachęcają a nawet uniemożliwiają podjęcie pracy [Boroń, 2002].

Spośród 351952 gospodarstw domowych zarejestrowanych w Łodzi 163180 (46,4%) utrzymuje się z dochodów z pracy, niewiele mniejsza liczba (159399), stanowiąca 45,3% ogółu łódzkich gospodarstw, główne dochody czerpie ze źródeł niezarobkowych a około 7% pozostaje na utrzymaniu. Praca pozostaje głównym źródłem utrzymania gospodarstw tylko na Polesiu i Widzewie, w pozostałych trzech gminach dominują gospodarstwa utrzymujące się z niezarobkowych źródeł, a główną pozycją w tej kategorii dochodów są emerytury i renty. Relacje pomiędzy podstawowymi grupami źródeł utrzymania są zróżnicowane w gospodarstwach o różnej wielkości. Głównym dochodem gospodarstw jednoosobowych są emerytury i renty, które stanowią dominującą pozycję w strukturze niezarobkowych źródeł gospodarstwa (85% - 90%) we wszystkich dzielnicach miasta. Niemal równie wysoki odsetek tej kategorii dochodów charakteryzuje dwuosobowe gospodarstwa. Zespoły trzy i więcej osobowe osiągają dochody głównie z pracy (około 67%-80%), gospodarstwa utrzymujące się z niezarobkowych źródeł stanowią zdecydowanie niższy odsetek niż w grupie małych liczebnie gospodarstw, ale w ich strukturze dominują również emerytury i renty.

Podsumowanie

Celem opracowania była analiza struktury demograficznej i społecznej gospodarstw domowych na obszarze miasta Łodzi z uwzględnieniem przestrzennego zróżnicowania według gmin (dzielnic). Przeprowadzone rozpoznania umożliwiają prezentację szeregu konkluzji z nich płynących.

Łódź jest miastem wewnątrznie zróżnicowanym z punktu widzenia przebiegu procesów demograficznych i społeczno-ekonomicznych. Przejawem tego jest zauważalna odrębność poszczególnych gmin pod względem ukształtowanych struktur i składu osobowego gospodarstw domowych według podstawowych cech demograficznych. Najbardziej zaludnioną jest gmina Bałuty, na obszarze której koncentruje się niemal 30% ogółu gospodarstw domowych skupiających w swym składzie około 29% ludności zarejestrowanej w gospodarstwach domowych na terenie Łodzi. Na przeciwnym biegunie znajduje się obszar śródmiejski z udziałem w liczbie gospodarstw na poziomie około 10% i takim samym odsetku ludności.

Prezentowane gminy, pomimo istotnych różnic w stanie liczebnym gospodarstw domowych i ludności zamieszkałej na ich terenie, wykazują dużo podobieństw z punktu widzenia struktury demograficznej i składu osobowego gospodarstw.

Dzielnice Bałuty i Śródmieście zamieszkują najmniejsze liczebnie zespoły osób; przeciętna wielkość gospodarstwa domowego kształtuje się na poziomie 2,14 osób, przy średniej dla Łodzi 2,20osób, natomiast zauważa się różnice średnich według płci głowy gospodarstwa. Mężczyźni w gminie Bałuty kierują większym liczebnie gospodarstwem (2,35 osób) niż w Śródmieściu (2,25 osób), natomiast w populacji kobiet sytuacja jest odwrotna, ale w obu przypadkach są to wielkości poniżej średniej dla Łodzi. Przeciętna wielkość gospodarstwa domowego jest wypadkową ukształtowanej struktury gospodarstw domowych według liczby osób. Analiza danych wykazała, że w omawianych dzielnicach struktury gospodarstw domowych zdominowane są udziałem małych liczebnie jednostek. W obu dzielnicach gospodarstwa jedno i dwuosobowe stanowią ponad 66% ogółu gospodarstw każdej z gmin, natomiast Śródmieście charakteryzuje się najwyższym odsetkiem gospodarstw pojedynczych osób (40,3%), a gmina Bałuty zajmuje drugą pozycję ze wskaźnikiem 36,6%. Gospodarstwa jednoosobowe należą do kategorii nierodzinnych gospodarstw domowych, a tak duży ich odsetek w każdej z prezentowanych gmin powoduje, że zajmują one ostatnie pozycje w hierarchii dzielnic Łodzi, pod względem odsetka rodzinnych gospodarstw. Głowami gospodarstw jednoosobowych są najczęściej osoby w starszym wieku, zdecydowanie częściej kobiety niż mężczyźni. W populacji gospodarstw jednoosobowych, których głową jest kobieta, aż 62% w gminach Bałuty i Śródmieście stanowią panie starszego pokolenia, a udział tego odsetka wzrasta po 70 roku życia.

Największy stopień podobieństwa demograficznych struktur gospodarstw domowych, w stosunku do ogólnej dla Łodzi, wykazują gminy Górna i Polesie. W obu dzielnicach wskaźniki, charakteryzujące strukturę głów gospodarstw domowych według płci, wieku oraz liczebnej wielkości gospodarstwa, oscylują wokół wartości średnich dla miasta.

Odrębnością, zarówno w stosunku do Łodzi jak i pozostałych gmin, legitymuje się Widzew. Dzielnica ta koncentruje na swym obszarze niemal 17% ogółu gospodarstw domowych miasta, skupiających w swym składzie 18% ludności. Gospodarstwa domowe w tej gminie, w przeciwieństwie do Bałut i Śródmieścia, charakteryzują się najmłodsza. Statystyczne gospodarstwo domowe zamieszkałe w dzielnicy Łódź – Widzew liczy 2,34 osób i jedynie w tej dzielnicy jest większe od średniej dla Łodzi, co jest efektem odmiennej struktury gospodarstw domowych według liczby osób. Najbardziej charakterystyczne różnice to: najniższy udział gospodarstw jedno i dwuosobowych, najwyższy odsetek wieloosobowych gospodarstw, szczególnie mających w swym składzie trzy i cztery osoby. Widzew, w hierarchii dzielnic, zajmuje pierwszą pozycję pod względem udziału rodzinnych gospodarstw domowych i ostatnią pod względem odsetka gospodarstw kierowanych przez osoby starszego pokolenia.

Struktura łódzkich gospodarstw domowych według źródeł utrzymania w połączeniu z ich wielkością pokazują niekorzystny obraz jakości życia łódzkiego społeczeństwa. Dostępne dane liczbowe nie pozwalają na dogłębną analizę tego zagadnienia, ale umożliwiają sformułowanie kilku ogólnych wniosków.

W dzielnicach legitymujących się najwyższymi udziałami gospodarstw jedno i dwuosobowych, główne dochody pochodzą z niezarobkowych źródeł a w tej kategorii dominują emerytury i renty. Wskaźniki charakteryzujące udział gospodarstw czerpiących główne dochody ze świadczeń emerytalnych i rentowych, w kategorii niezarobkowych źródeł utrzymania, są bardzo wysokie dla jedno i dwuosobowych gospodarstw we wszystkich dzielnicach Łodzi (powyżej 85%), ale najwyższe w gminie Bałuty, gdzie wskaźnik ten przekracza 90%. Gospodarstwa 3 i więcej osobowe główne dochody czerpią z pracy zarobkowej, odsetek ten jest zróżnicowany w zależności od liczby osób w gospodarstwie i osiąga najwyższy poziom w gospodarstwach mających w swym składzie 4 osoby. Najwyższe udziały gospodarstw utrzymujących się z pracy notuje się w gminie Widzew.

Przeprowadzone rozpoznanie przestrzennego zróżnicowania struktur gospodarstw domowych na obszarze Łodzi wskazuje problemy, które wymagają dalszych pogłębionych badań. Demograficzna struktura gospodarstw domowych jest już w dużym stopniu rozpoznana. Bardziej wnikliwa analiza powinna koncentrować się na badaniach wpływu przemian gospodarczych na kondycję ekonomiczną gospodarstw domowych, od której często zależy jakość życia.

Starzenie się społeczeństwa, które jest konsekwencją spadku urodzeń i wydłużającego się życia jednostek, znajduje swoje odzwierciedlenie w strukturach gospodarstw domowych i ich składzie rodzinnym.

Podstawowym problemem populacji łódzkich gospodarstw domowych jest wyjątkowo wysoki udział w ich strukturze gospodarstw kierowanych przez osoby starszego pokolenia. Sytuacja życiowa zmienia się wraz z upływem lat. Praca daje na ogół poczucie niezależności, ważności, a przejście na emeryturę dla wielu jest trudnym doświadczeniem, rozumianym jako odsunięcie na „boczny tor” [Kowaleski, Szukalski 2006]. Osoby utrzymujące się z emerytury, czy renty obawiają się uzależnienia od osób trzecich. Wiek emerytalny oznacza dla większości pogorszenie się kondycji materialnej, zdrowotnej, fizycznej a nawet psychicznej.

Prognozy gospodarstw domowych opracowane w przekroju województw nie napawają optymizmem. Liczba gospodarstw domowych do 2020r będzie wzrastała dość intensywnie, szybciej niż ogólna liczba, wzrastać będzie liczba gospodarstw kierowanych przez osoby w wieku 60 lat i więcej. Gospodarstwa osób starszych stanowiąc będą w 2030r około 45,6% ogólnej liczby gospodarstw w kraju, natomiast w miastach odsetek ten osiągnie poziom niemal 50% co oznacza, że niemal co drugie gospodarstwo w miastach kierowane będzie przez osobę starszego pokolenia. Zmiany w liczbie i strukturze gospodarstw domowych idą w kierunku wzrostu liczby i udziału gospodarstw jednoosobowych, szczególnie w zbiorowości pań. Województwo łódzkie należy do regionu legitymującego się najwyższymi odsetkami gospodarstw jednoosobowych w miastach. Oznacza to, że prezentowane wskaźniki osiągną w Łodzi znacznie wyższy poziom.

Przedstawione problemy wynikające ze spodziewanych przekształceń w strukturach gospodarstw domowych stanowią wyzwanie dla decydentów, w tym rozumieniu aby zmiany podstawowych założeń w zakresie, między innymi: polityki rodzinnej, zdrowotnej, socjalnej, zostały ukierunkowane na rosnące potrzeby starszego pokolenia, którego liczebny wzrost jest nieunikniony.

Literatura:

- Boroń M., 2002, *Zmiany aktywności zawodowej ludności Polski w latach 1992-2000 jako przejaw dostosowań jakościowych na rynku pracy*, „Studia Demograficzne” nr 2
- Kawiński M., Więckowska B., 2004, *Finansowy wymiar zadań systemu zabezpieczenia społecznego w dobie starzenia się społeczeństwa polskiego*, [w]: J.T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, UŁ, Łódź.
- Kowaleski J.T., 2006, *Osoby w starszym wieku na obszarach wiejskich i w gospodarstwach rolnych*, [w]: J. T. Kowaleski (red.), *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, UŁ, Łódź
- Nowak-Sapota W., 2002, *Gospodarstwa domowe osób w starszym wieku – aspekt demograficzny*, [w]: J.T. Kowaleski., P. Szukalski (red.), *Proces starzenia się ludności, potrzeby i wyzwania*, Łódź
- Nowak – Sapota W., 2002, *Zawieranie i rozpad związków małżeńskich a zmiany w strukturze gospodarstw domowych i rodzin*, [w]: *Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej*, UŁ, Łódź
- Perek – Białas J., Ruzik A., 2004, *Aktywizacja starszych ludzi na rynku pracy; bariery i możliwości*, [w]: J.T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, UŁ, Łódź.
- Worach – Kardas H., 2004, *Aspekty demograficzne świadczeń emerytalnych*, [w]: J.T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, UŁ, Łódź
- Szukalski P., 2006, *Populacja osób bardzo starych w społeczeństwie polskim – stan obecny i perspektywy*, [w]: J. T. Kowaleski (red.), *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, UŁ, Łódź